

УДК 347.211

I.M. МАЛІНОВСЬКА, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

АВТОРСЬКО-ПРАВОВІ КРИТЕРІЇ ОХОРОНОЗДАТНОСТІ БАЗИ ДАНИХ

Ключові слова: база даних, об'єкт, твір, збірник, критерії охороноздатності, авторське право

Інтенсивний розвиток моделей збереження та систематизації даних призвів до того, що їх сучасні бази можуть накопичувати величезний обсяг інформації, що позначається на комерційній цінності такого інформаційного продукту. Активне використання баз даних у цивільних правовідносинах ставить питання про необхідність формування надійної правової охорони цього об'єкту інтелектуальної власності. Авторське законодавство загальним чином визначає поняття бази даних, не розкриваючи при цьому системи і особливостей критеріїв її охороноздатності. Це викликає певні труднощі при розмежуванні тих баз, що підпадають під авторсько-правову охорону (оригінальних) від неохороноздатних (неоригінальних) баз даних. Враховуючи те, що база даних є особливим об'єктом, який відрізняється від інших творів специфічним творчим процесом, складеним характером та ознаками інформаційного продукту, питання її охороноздатності в рамках авторського права потребує окремої уваги. Тому встановлення особливостей творчого проектування бази даних, виокремлення на цій основі загальних та спеціальних критеріїв її авторсько-правової охорони є актуальною проблематикою і важливою для здійснення повноцінної правової охорони даного об'єкту.

Питання авторсько-правових критеріїв охороноздатності баз даних досліджувались у працях Г.А. Андрощука, Е.П. Гаврилова, В.А. Дозорцева, В.С. Дроб'язко, В.А. Корнеє-

ва, О.А. Підопригори, О.П. Сергеева, С.А. Сударікова, Н.Є. Яркіної та інших науковців. Разом із тим, викладені в них висновки зроблені в аспекті висвітлення традиційних ознак авторського твору, а їх детальна характеристика залишилась поза увагою науковців. Метою даної статті є з'ясування особливостей і етапів творчого процесу створення бази даних, визначення тих його ознак, які свідчать про творчу складову, а відтак і відповідність критеріям авторсько-правової охорони. Планується визначити загальні та спеціальні критерії, здійснити їх детальний аналіз та наповнити власним змістом стосовно баз даних.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон) в ст.8, де наводиться перелік охоронюваних авторським правом творів, визначає базу даних як окремий самостійний об'єкт [1]. Побудова зазначеної норми свідчить про те, що різноманітні збірники (зокрема, збірники обробок фольклору, енциклопедії та антології, збірники звичайних даних), які охороняються як складені твори, також визначені окремим об'єктом. Разом із тим, і бази даних, і збірники охороняються на єдиних засадах, передбачених спільною для них ст.19 Закону. Аналізуючи зазначені нормативні положення, можна виділити дві умови виникнення авторських прав, що застосовуються рівною мірою як до збірників, так і для баз даних, а саме: наявність творчої праці за добром, координацією або упорядкуванням змісту складеного твору; відсутність порушення авторських прав на твори, що входять до складеного твору як складові частини.

Застосовуючи ці критерії до баз даних, науковці неодноразово звертали увагу на їх обов'язковість для виникнення правової охорони. Зокрема, В.С. Дроб'язко зазначає, що розташування складових частин бази даних та її упорядкування повинно бути результатом творчої праці; в процесі упорядкування бази даних не повинні порушуватися права авторів творів науки, літератури або мистецтва, включених до неї [2, с.73]. Н.Є. Яркіна першим критерієм називає творчий характер бази

даних, який має відобразитись на оригінальності й новизні підбору, розташування або впорядкування матеріалу; другим – відсутність порушення авторських прав на твори, що входять до них як складники [3, с.83–84]. В.А. Корнеєв відмічає, що, по-перше, база даних повинна відповідати ознакам охороноздатності творів, а, по-друге, повинна складатися з даних, які використовуються автором на законних підставах [4, с.104].

Дані позиції науковців свідчать про те, що стосовно баз даних перелік критеріїв охороноздатності включає їх творчий характер, як традиційну для авторського твору ознаку, а також критерій, що полягає у відсутності порушення авторських прав на твори, що входять до бази як складові частини.

Для встановлення критерію творчості у базі даних звернемось до аналізу законодавства та теорії авторського права.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» визнає базу даних (компіляцію даних) об'єктом авторського права, якщо підбір і розташування її складових частин та її упорядкування є результатом творчої праці. Нормативне визначення творчої діяльності міститься у ст.1 Закону України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки»: творча діяльність – це індивідуальна чи колективна творчість, результатом якої є створення або інтерпретація творів, що мають культурну цінність [5]. З цього визначення можна зробити висновок, що в творчість може характеризувати не лише створення нових творів, але й переробку, тобто інтерпретацію вже існуючих.

Спираючись на чинні нормативні джерела, сучасні дослідники пропонують наступні тлумачення творчого процесу при створенні бази даних. На думку А.Б. Гельба, для баз даних творчими зусиллями слід визнати обробку, не рутинну систематизацію, семантичний відбір, синтезування нових даних з тих, що маються та дії над даними [6, с.53]. С.А. Сударіков вказує, що творча праця укладача виражена в підборі та розташуванні матеріалів бази даних [7, с.183]. В.І. Єременко

підкреслює, що зміст творчої діяльності автора бази даних, як укладача, має прояв в тому, що він самостійно відбирає необхідний матеріал, розташовує його за оригінальною системою та може піддати його обробці (наприклад адаптує текст, додає йому коментарів, відсилки інше) [8].

Дані наукові позиції базуються на необхідності встановлення творчих ознаках на кожному з етапів створення бази, а саме відбору (підбору), розташуванню, організації даних у систему, що має бути зроблено самостійно укладачем.

Вважаємо, що стосовно баз даних творчість має свій особливий прояв і має бути спрямована на отримання якісно нового результату. В цьому сенсі новизна об'єкту, яка відбивається на новизні підбору, або новизні розташування і упорядкування матеріалу, і є показником наявності творчих зусиль при створенні бази даних. Отже, ознака новизни авторського твору, про яку свого часу писали О.С. Іоффе, Б.С. Антимонов, Є.А. Флейшиц, Е.П. Гаврилов, має кваліфікуюче значення для виокремлення творчо створених баз даних від тих, що є результатом механічної роботи, не вартої авторсько-правової охорони. Тому цю якісну новизну бази даних можна вважати обов'язковим критерієм охороноздатності бази, яка є невід'ємним наслідком, отже і показником, творчого процесу по її створенню.

Разом із тим, важливо з'ясувати, у який спосіб отримана така новизна. Досягти новизни сукупності інформації за рахунок включення до неї нових даних, можна різними шляхами. Відомо, що існує багато реєстрів, які фіксують певні юридичні факти, виконуючи таким чином інформаційну, облікову функцію, і створюються механічним шляхом, фіксуючи інформацію по мірі її надходження або у хронологічному порядку або за певними заздалегідь визначеними рубриками. Так, законодавство встановлює ведення реєстрів власників нерухомого майна, реєстри об'язжень нерухомого майна, реєстри договорів оренди земельних ділянок, реєстри юридич-

них осіб тощо. Добір і розташування такої інформації в структурі бази даних не вимагає ніяких творчих пошуків з боку людини, не потребує інтелектуальних розумових зусиль. Найчастіше для цього застосовуються вже створені комп'ютерні програми, що полегшують фіксування такого матеріалу, забезпечують його схоронність та швидкий пошук всередині бази. Таким чином, бази даних, в яких нова сукупність отримана механічним, нетворчим шляхом, не відповідають критерію творчості, отже не можуть підпадати під авторську правову охорону. Іншими словами, одного факту новизни інформації, що створює певну сукупність, без її творчого відбору, є недостатньо для появи охороноздатного за авторським правом об'єкта. З цієї причини не підпадатиме під авторське право, приміром, база, яка утворена як сукупність знімків планети Земля, що зроблені супутником з різних точок в різні моменти. За відсутності їх творчої обробки, відбору за певними критеріями чи організації у систему шляхом розумового аналізу і опрацювання людиною, така база не охоронятиметься авторським правом.

Інший приклад можна навести щодо створення правової бази, яка містить тексти існуючого на території певної країни нормативного матеріалу з можливістю пошуку необхідних документів за різними параметрами. Поповнення такої бази відбувається по мірі прийняття законодавчими та іншими органами державної влади офіційних документів і вноситься до бази за допомогою спеціальної комп'ютерної програми. Отже оновлення змісту бази за рахунок включення нових прийнятих документів відбувається без будь-якого творчого відбору з боку укладача. Натомість, якщо база даних нормативних документів організована за принципом сфери регульованих відносин і є результатом творчого відбору шляхом розумового аналізу саме тих документів, які спрямовані на повне, всебічне охоплення нормативним матеріалом обраної проблематики, така база може претендувати на наявність якісної новизни стосовно змісту її

даних. Крім того, якісна новизна сукупності інформації може бути отримана також певною творчою обробкою існуючого офіційного матеріалу. Таким чином, можна сказати, що *якісна новизна змісту бази даних є достатньою ознакою для віднесення її до охороноздатних об'єктів, за умови, що вона отримана або творчим, розумовим відбором необхідного матеріалу (тобто формування нової сукупності), або творчою обробкою існуючого матеріалу, незалежно від механізму його отримання.*

На етапі проектування бази даних відбувається вибір форми організації матеріалу і структури його розміщення у базі. Це знайдення оптимальних критеріїв сортування і угруповання інформації, зведення отриманих груп в просту чи ієрархічну систему, визначення зв'язків між окремими елементами у групі та між групами, вибір та застосування пошукових засобів для забезпечення зручного індивідуального доступу до окремих складових. Безумовно, весь цей процес потребує спеціальних вмінь, розумових зусиль і творчого підходу до аналізу зібраної інформації, осмислення зв'язків між нею, вибору належних критеріїв для поділу на групи, загального та детального аналізу на предмет відповідності критеріям угруповання, пошуку зручних і прийнятних засобів поєднання інформаційних груп у єдину систему, вдалого підбору пошукових засобів. Якщо ці дії проведено в ході творчого розумового опрацювання, вони призведуть до появи *якісно нової системи організації даних*, яка надає нові корисні можливості в плані користування цією інформацією та здійснення пошуку. І навпаки, наявність якісно нової системи свідчить про творчий характер розміщення та угруповання даних.

Таким чином, для встановлення ознаки творчого критерію бази даних достатньо встановити творчу складову стосовно одного з етапів її створення. Зокрема, про її наявність свідчитиме *якісна новизна сукупності даних*, отримана шляхом творчого відбору чи обробки даних, причому критерій її систематизації

може бути відомим і поширеним в інших базах (алфавітний, хронологічний, логічний показник, прийнятий у даній галузі класифікатор тощо). Рівною мірою *якісна нова система організації даних*, включаючи пошукові засоби, є достатньою для охороноздатності бази, незалежно від того чи нові дані входять до системи, чи ті, що є відомими і доступними (можливо навіть і зведеними в іншу базу).

Наступним традиційним для авторського права критерієм охороноздатності об'єктів авторського права є об'єктивна форма вираження твору. Вона розуміється як форма, що дозволяє твору існувати самостійно від автора [9, с.76], робить його доступним для сприйняття іншими людьми [10, с.80, 85]. Відповідно до положень ст.1 Закону, де наводиться визначення бази даних, під її об'єктивною формою слід розуміти електронну або будь-яку іншу форму, яка робить базу даних доступною для сприйняття іншими людьми, для відтворення та доступу до даних. Такий стан забезпечується через фіксацію бази на певному носіїві: на папері, у вигляді звуко- чи відеозапису; в електронній формі, що зберігається на жорсткому диску комп'ютера, компакт-дисках та інших носіях цифрової інформації. Кожний упорядник бази даних використовує власний метод фіксації даних, обираючи зручну та оптимальну для даної сфери використання форму збереження даних. Як зазначають фахівці, вибір необхідної форми завжди пов'язаний з вирішенням двох проблем: як зберігати дані в найбільш компактному вигляді і як забезпечити до них зручний і швидкий доступ [11, с.24]. Сьогодні найбільш поширеною формою існування баз даних є цифрова форма, оскільки вона дозволяє зберігати великий обсяг інформації і зручно ним користуватися. Для неї характерно, що копіювання інформації в цифровій формі вимагає значно менших економічних витрат; копіювання здійснюється без втрати копією якості оригіналу; ця форма є оптимальною для передачі інформації в електронних мережах, і як, наслідок, її існування можливе не

лише на стаціонарних носіях, але й на локальних або мережових пристроях.

З фактом фіксації бази даних на матеріальному носіїві пов'язаний початок її правової охорони, що є загальним правилом для будь-якого об'єкту авторського права. Тому лише з того моменту, коли база у своєму завершеному стані набуде матеріальної форми, вона визнаватиметься об'єктом правової охорони.

Розгляд об'єктивної форми бази даних в авторсько-правовому аспекті тісно пов'язаний з питанням творчого процесу. В сучасному світі розвинутих технологій дуже важко досягти оригінальності у виборі форми об'єктивного втілення, форми фіксації бази даних. Скоріш за все, незвичайним може бути комбінація відомих способів фіксації. Наприклад, довідкова база даних технологій обробки фасадів будинку може бути видана на паперових носіях, де вказані основні характеристики цих технологій, технічні умови щодо застосованих матеріалів, інструкції по виконанню робіт, відомості про виробників матеріалів тощо. Певні групи інформації в цій базі можуть бути доповнені компакт-дисками, що додаються до виданого каталогу, і містять відеоматеріали про впровадження цих технологій, застосування їх на конкретних об'єктах, особливості використання окремих матеріалів, демонстрацію їх властивостей і завершеного вигляду фасадів. Поєднання в даному випадку двох форм організації даних може мати своєю метою зручність використання і пошуку інформації різними користувачами. Так, проектувальник може зручно і швидко скористатися вихідними даними, що містяться у надрукованому матеріалі, а потенційний замовник чи підрядник отримати додаткову інформацією з відеоматеріалів. *Отже своєрідне поєднання існуючих варіантів фіксації бази даних також може бути результатом творчого підходу до організації даних у базі.* Причому, при виникненні судового спору щодо незаконного відтворення та розповсюдження чужої бази, запозичення оригінально поєднаних форм фіксації може слугувати од-

ним з доказів копіювання способу систематизації і організації даних у базі.

Продовжуючи огляд всіх існуючих в теорії авторського права підходів до визначення критеріїв охороноздатності авторського твору, слід сказати, що свого часу у юридичній науці точилася дискусія з приводу того, чи повинен об'єкт авторського права мати ознаку суспільної корисності. Її наявність серед ознак твору відокремлювали такі науковці, як Б.С. Мартинов [12, с.136], В.О. Попов [13, с.64]. Ця позиція спростовувалась тими, хто вважав, що авторське право поширюється на усі твори, незалежно від їх призначення та достоїнства [14, с.114], а суспільна корисність твору не є основною ознакою і лише визначається в процесі комерціалізації об'єкту авторського права. Правильність останньої тези підтверджується джерелами правового регулювання авторсько-правових відносин: ані радянське, ані українське законодавство такої вимоги до творів ніколи не висувало. Відсутні вони і в міжнародних актах. Чинна редакція Закону визначила, що авторське право поширюється на всі твори, як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу, мети (освіта, інформація, реклама, пропаганда, розваги тощо) (п.2 ст.8). Це цілком відповідає засадам, встановленим Конституцією України: громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості; кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст.54). Таким чином, авторське право покликане охороняти будь-які прояви творчої індивідуальності людини, результат її творчої праці, не залежно від того, яку цінність він має та чи корисним він є.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що *критерії охороноздатності* бази даних як об'єкту авторського права наділені певною особливістю. Вона полягає в тому, що серед всіх критеріїв слід виокремити *загальні*, які характерні для всіх

творів, та *спеціальні*, які є додатковими до загальних і притаманні базам даних як особливому об'єкту авторського права, що відрізняється складеним характером своєї структури та особливостями творчого процесу по його створенню.

До загальних критеріїв належать:

1) *творчий характер процесу створення бази даних*, який має свої особливі прояви:

- розумовий відбір необхідної інформації за належністю до предметної галузі;
- творча обробка інформації з метою адаптації до цілей використання;
- аналіз зібраної інформації на предмет виявлення зв'язків між нею;
- вибір належних критеріїв для поділу інформації на групи;
- загальний та детальний аналіз на предмет відповідності критеріям угруповання;
- пошук зручних і прийнятних засобів поєднання інформаційних груп у єдину систему;
- підбір ефективних пошукових засобів;

2) *об'єктивна форма існування бази даних*, яка досягається через фіксацію бази на певному носіїві: на папері, у вигляді звуко-відеозапису; збереження в електронному вигляді на жорсткому диску комп'ютера, компакт-диску та інших носіях цифрової інформації, або шляхом поєднання відомих способів фіксації на різних носіях.

Спеціальні (додаткові) критерії:

3) *Якісна новизна об'єкту*, яка є невід'ємним наслідком і одночасно показником творчого процесу по створенню бази даних. Ознака новизни має кваліфікуюче значення для виокремлення творчо створених баз даних від тих, що є результатом механічної роботи, не вартої авторсько-правової охорони.

Новизна має прояв:

а) *у новизні змісту*, яка отримана або творчим, розумовим *відбором* необхідного матеріалу (тобто формування нової сукупності), або творчою *обробкою* існуючого матеріалу, незалежно від механізму його отримання;

та (або)

б) у якісно новій системі організації даних, яка отримана шляхом

– знайдення оптимальних критеріїв сортування і угруповання інформації;

– зведення отриманих груп в просту чи ієрархічну систему;

– визначення зв'язків між окремими елементами у групі та між групами;

– вибору та застосування пошукових засобів для забезпечення зручного індивідуального доступу до окремих складових;

– незвичайного поєднання існуючих форм фіксації бази даних, що надає нові корисні можливості для використання даних і здійснення пошуку, та свідчить про творчий характер розміщення та угруповання даних у систему;

4) відсутність порушення авторських прав на твори, що входять до бази даних як складові частини, як умова виникнення авторсько-правової охорони, отже і виключних прав на базу даних.

Вважаємо, що розглянуті у даній статті питання мають не лише теоретичну, але й практичну значимість. Тому подальші наукові дослідження слід присвятити розробці додаткових нормативних положень до чинного законодавства, які б більш детально регулювали авторсько-правові відносини стосовно баз даних, в тому числі визначали головні критерії їх охороноздатності. На наш погляд, викладені висновки можуть бути враховані і під час підготовки рекомендацій для судової практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» : від 23.12.1993 р., № 3792-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
2. Дроб'язко В. С. Охорона баз даних: міжнародні, регіональні, національні аспекти : монографія / Дроб'язко В. С. – К. : ТОВ «Лазурит-Поліграф», 2008. – 132 с.
3. Яркіна Н. Є. Правова охорона баз даних: режим авторсько-правовий і «sui-generis» / Н. Є. Яркіна // Проблеми законності. – 2008. – № 99. – С. 81–90.
4. Корнеев В. А. Программы для ЭВМ, базы данных и топологии интегральных микросхем как объекты авторского права / В. А. Корнеев // Вестник Московск. ун-та. Серия 11. Право. – 2006. – № 6. – С. 102–109.
5. Закон України «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» : від 07.10.1997 р., № 554/97-ВР // ВВР України. – 1997. – № 52. – Ст. 312.
6. Гельб А. Б. Некоторые вопросы правовой охраны автоматизированных баз данных / А. Б. Гельб // Ученые записки Тартуск. гос. ун-та – Tartu riikliku ulikooli toimetised. – 1998. – Вып. 801. Правовые проблемы программирования, вычислительной техники и изобретательства. – С. 53.
7. Судариков С. А. Интеллектуальная собственность / С. А. Судариков. – М. : Изд-во деловой и учеб. лит., 2007. – 800 с.
8. Еременко В. И. Комментарий к Закону РФ «О правовой охране программ для электронных вычислительных машин и баз данных» / Еременко В. И., Подшибихин Л. И. – М. : Фонд «Правовая культура», 1997.
9. Чернышева С. А. Правоотношения в сфере художественного творчества / С. А. Чернышева. – М. : Наука, 1979. – С. 76.
10. Антимонов Б. С. Авторское право / Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц. – М. : Госюриздат, 1957. – С. 80.
11. Економічна інформатика : навч. посіб. / под ред. Є. О. Глотов, В. К. Чірт, Є. Ю. Кузьмін. – Х. : ХІФ УДУФМТ, 2010. – 488 с.
12. Мартынов Б. С. Права авторства в СССР / Б. С. Мартынов // Ученые записки Всесоюзн. ин-та юрид. наук. – 1947. – Вып. IX. – С. 135.
13. Попов В. А. О понятии и признаках объекта авторского права / В. А. Попова // Проблемы советского авторского права. – М., 1979. – С. 57–64.

14. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А. П. Сергеев. – М. : Проспект, 1999. – 752 с.

Малиновська І. М. Авторсько-правові критерії охороноздатності бази даних / І. М. Малиновська // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 411–417 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12mimobd.pdf>

Здійснено аналіз теорії авторського права та законодавства в сфері надання правової охорони об'єктам авторського права. Запропонована система авторсько-правових критеріїв охороноздатності бази даних, які поділяються на загальні та спеціальні (додаткові).

Малиновская И.М. Авторско-правовые критерии охраноспособности базы данных

Выполнен анализ теории авторского права и законодательства в сфере представления правовой охраны объектам авторского права. Предложена система авторско-правовых критериев охраноспособности базы данных, которые делятся на общие и специальные (дополнительные).

Malinovskaja I.M. Copyright Eligibility Criteria Database

It is analyzed achievement of copyright theory and legislation in the field of assignment of legal protection of copyright objects. It is suggested the system of copyright criterions of database protect ability which are divided into general and special (additional).